

Lagrådsremiss

Utvidgat system med prövningstillstånd i Arbetsdomstolen m.m.

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 31 januari 2008

Sven Otto Littorin

Karin Renman
(Arbetsmarknadsdepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

I lagrådsremissen föreslås ändringar i bl.a. lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister med innebörd att systemet med prövningstillstånd utvidgas till att omfatta tingsrättens alla beslut och domar som överklagas till Arbetsdomstolen. Frågor om prövningstillstånd ska kunna avgöras av tre lagfarna domare och s.k. intresseledamöter behöver alltså inte delta i dessa beslut. Vidare ska den som överklagar en tingsrätts dom eller beslut till Arbetsdomstolen i överklagandet ange de omständigheter som anförs till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas. Lagändringarna i denna del föreslås träda i kraft den 1 november 2008.

I lagrådsremissen föreslås även ändringar i samma lag med innebörd att ordförande vid Arbetsdomstolen ska anställas som ordinarie domare i domstolen. Lagändringen i denna del föreslås träda i kraft den 1 juli 2008.

Innehållsförteckning

1	Beslut.....	3
2	Lagförslag.....	4
2.1	Förslag till lag om ändring i lagen (2005:696) om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.....	4
2.2	Förslag till lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.....	5
2.3	Förslag till lag om ändring i lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt.....	7
3	Ärendet och dess beredning.....	8
4	Bakgrund och gällande rätt.....	8
4.1	Prövningstillstånd vid överklagande av tingsrättens domar och beslut i tvistemål.....	8
4.2	Anställningsform för ordförande i Arbetsdomstolen.....	10
5	Utvidgning av systemet med prövningstillstånd i Arbetsdomstolen.....	10
6	Anställningsform för ordförande i Arbetsdomstolen.....	15
7	Ikraftträdande.....	15
8	Konsekvenser.....	16
9	Författningskommentar.....	16
9.1	Förslaget till lag om ändring i lagen (2005:696) om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.....	16
9.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.....	17
9.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt.....	17
Bilaga 1	Sammanfattning av promemorian Utvidgat system med prövningstillstånd i Arbetsdomstolen (Ds 2007:17).....	18
Bilaga 2	Promemorians lagförslag (DS 2007:17).....	19
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanser (Ds 2007:17).....	21
Bilaga 4	Sammanfattning av delbetänkandet En sammanhållen diskrimineringslagstiftning (SOU 2006:22).....	22
Bilaga 5	Betänkandets lagförslag (SOU 2006:22).....	23
Bilaga 6	Förteckning över remissinstanser (SOU 2006:22).....	24

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i lagen (2005:696) om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister,
2. lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister,
3. lag om ändring i lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt.

2 Lagförslag

2.1 Förslag till lag om ändring i lagen (2005:696) om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (2005:696) om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister att 4 kap. 12 § ska utgå.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 1 och 6 §§ och 4 kap. 13 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister¹ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

1 §²

Arbetsdomstolen består av högst fyra ordförande, högst fyra vice ordförande samt sjuutton andra ledamöter.

Ledamot *skall* vara svensk medborgare och får *ej* vara underårig eller i konkurstillstånd eller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Innan ledamot tar säte i arbetsdomstolen, *skall* han ha avlagt domared.

För annan ledamot än ordförande *skall* finnas högst tre ersättare. *Vad* i denna lag *sågs* om ledamot gäller även ersättare, om *ej* annat särskilt anges.

Ledamöter och ersättare förordnas av regeringen för tre år.

En ledamot *ska* vara svensk medborgare och får *inte* vara underårig eller i konkurstillstånd eller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Innan *en* ledamot tar säte i arbetsdomstolen, *ska* han *eller hon* ha avlagt domared.

För *en* annan ledamot än ordförande *ska det* finnas högst tre ersättare. *Det som sågs* i denna lag om ledamot gäller även ersättare, om *inte* annat särskilt anges.

Ordförande anställs med fullmakt av regeringen som ordinarie domare i domstolen. Övriga ledamöter och ersättare förordnas av regeringen för tre år.

6 §³

Arbetsdomstolen är domför med ordförande samt högst sex och lägst fyra andra ledamöter. Av de ledamöter som avses i 2 § *skall* högst tre och lägst en delta. Av de ledamöter som avses i 3 § *skall* högst fyra och lägst två delta, lika många för vardera arbetsgivarsidan och arbetstagersidan.

Arbetsdomstolen är även domför med ordförande samt en ledamot för vardera arbetsgivarsidan och arbetstagersidan

1. vid huvudförhandling i mål som saknar betydelse för ledning av rättstillämpningen och även i övrigt är av enklare slag,

2. vid avgörande av mål utan huvudförhandling,

3. vid annan handläggning som inte sker vid huvudförhandling.

Arbetsdomstolen är domför med ordförande samt högst sex och lägst fyra andra ledamöter. Av de ledamöter som avses i 2 § *ska* högst tre och lägst en delta. Av de ledamöter som avses i 3 § *ska* högst fyra och lägst två delta, lika många för vardera arbetsgivarsidan och arbetstagersidan.

¹ Lagen omtryckt 1977:530.

² Senaste lydelse 1992:124.

³ Senaste lydelse 1997:752.

Arbetsdomstolen är vidare domför med tre lagfarna domare vid handläggning som avses i andra stycket *punkterna 2 eller 3*, om prövningen i väsentlig grad avser annat än arbetsrättsliga frågor.

Vill någon ledamot vid handläggning enligt andra eller tredje stycket att ett mål *skall* avgöras eller en viss fråga prövas av domstolen i den sammansättning som föreskrivs i första stycket, gäller ledamotens mening.

Arbetsdomstolen är vidare domför med tre lagfarna domare

1. *vid behandling av frågor om prövningstillstånd,*

2. *vid handläggning som avses i andra stycket 2 eller 3, om prövningen i väsentlig grad avser annat än arbetsrättsliga frågor.*

Vill någon ledamot vid handläggning enligt andra eller tredje stycket att ett mål *ska* avgöras eller en viss fråga prövas av domstolen i den sammansättning som föreskrivs i första stycket, gäller ledamotens mening.

4 kap. 13 §⁴

Överklagandet *skall* innehålla uppgifter om det avgörande som överklagas, den ändring i avgörandet som yrkas *samt* grunderna för överklagandet. *Uppgift skall även lämnas om* de bevis som åberopas och vad som *skall* styrkas med varje bevis. Skriftliga bevis som inte lagts fram tidigare *skall* ges in samtidigt med överklagandet.

Vid överklagande av en tingsrätts dom *skall* klaganden i skrivelsen även ange om han vill att det *skall* hållas ett förnyat förhör med ett vittne, en sakkunnig eller en part eller hållas en förnyad syn.

Överklagandet *ska* innehålla uppgifter om

– det avgörande som överklagas,
– den ändring i avgörandet som yrkas,

– grunderna för överklagandet,
– *de omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas,*

– de bevis som åberopas, och
– vad som *ska* styrkas med varje bevis.

Skriftliga bevis som inte lagts fram tidigare *ska* ges in samtidigt med överklagandet.

Vid överklagande av en tingsrätts dom *ska* klaganden i skrivelsen även ange om han *eller hon* vill att det *ska* hållas ett förnyat förhör med ett vittne, en sakkunnig eller en part eller hållas en förnyad syn.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2008 i fråga om 3 kap. 1 § och i övrigt den 1 november 2008.

⁴ Senaste lydelse 1994:1043.

2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt

Härigenom föreskrivs att 7 § lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Talan mot central förvaltningsmyndighets beslut i den del beslutet rör tillämpningen av denna lag föres genom besvär hos arbetsdomstolen.

Angår beslutet medlem i organisation som avses i 6 § lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet, kan hans talan föras av organisationen. Medlemmen har dock rätt att själv föra talan, om han visar att organisationen undandraget sig att föra hans talan.

I fråga om besvär som föres hos arbetsdomstolen enligt denna lag skall i övrigt i tillämpliga delar gälla vad som i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister föreskrives om rättegången i mål som fullföljts till arbetsdomstolen genom besvär. Besvärsmål enligt denna lag kan dock även företagas till avgörande efter huvudförhandling.

7 §¹

En central förvaltningsmyndighets beslut överklagas till Arbetsdomstolen i den del beslutet rör tillämpningen av denna lag. Prövningstillstånd krävs inte för att Arbetsdomstolen ska pröva beslutet.

Om beslutet angår en medlem i en organisation som avses i 6 § lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet, kan medlemmens talan föras av organisationen. Medlemmen har dock rätt att själv föra talan, om han eller hon visar att organisationen undandrar sig att föra hans eller hennes talan.

I fråga om överklaganden till Arbetsdomstolen enligt denna lag ska i övrigt i tillämpliga delar gälla vad som i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister föreskrivs om rättegången i mål om beslut som har överklagats till Arbetsdomstolen. Mål enligt denna lag kan dock även avgöras efter huvudförhandling.

Denna lag träder i kraft den 1 november 2008.

¹ Senaste lydelse 1976:585.

3 Ärendet och dess beredning

Den 16 juni 2005 beslutade riksdagen om ändringar i rättegångsbalken med innebörd att prövningstillstånd krävs för att hovrätten ska pröva tingsrättens domar och beslut i alla tvistemål utom familjemålen (prop. 2004/05:131, bet. 2004/05:JuU29, rskr. 2004/05:307). Lagändringarna träder i kraft den 1 november 2008. Någon motsvarande ändring föreslogs inte såvitt gäller överklagande av tingsrättens beslut och domar till Arbetsdomstolen. Denna fråga ansågs kräva särskilda överväganden och borde därför tas upp i särskild ordning (prop. 2004/05:131 s. 183). Inom Regeringskansliet har utarbetats promemorian *Utvidgat system med prövningstillstånd i Arbetsdomstolen* (Ds 2007:17). En sammanfattning av promemorian finns i *bilaga 1*. Promemorians lagförslag finns i *bilaga 2*. Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Arbetsmarknadsdepartementet (dnr. A2007/4848/ARM).

Genom beslut den 31 januari 2002 bemyndigade regeringen dåvarande statsrådet Mona Sahlin att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté med uppdrag att överväga en sammanhållen diskrimineringslagstiftning (dir. 2002:11). Regeringen beslutade om tilläggsdirektiv för kommittén den 28 maj 2003 (dir 2003:69) samt den 27 januari 2005 (dir. 2005:8). Kommittén, som tog sig namnet Diskrimineringskommittén, överlämnade den 24 februari 2006 slutbetänkandet *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning* (SOU 2006:22) till dåvarande statsrådet Jens Orback. Betänkandet innehåller bl.a. förslag angående anställningsformen för ordförande i Arbetsdomstolen. En sammanfattning av betänkandet i här relevanta delar finns i *bilaga 4*. Betänkandets lagförslag såvitt gäller 3 kap. 1 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister finns i *bilaga 5*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 6*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Integrations- och jämställdhetsdepartementet (dnr. IJ2007/320/IM).

4 Bakgrund och gällande rätt

4.1 Prövningstillstånd vid överklagande av tingsrättens domar och beslut i tvistemål

Vid överklagande av tvistemål från tingsrätt till hovrätt krävs enligt nuvarande regler prövningstillstånd i fall där målet har handlagts av en lagfaren domare eller där tvisteföremålets värde uppenbart inte överstiger ett prisbasbelopp (49 kap. 12 § första stycket rättegångsbalken). Vissa undantag från kravet på prövningstillstånd ges i 49 kap. 12 § andra stycket rättegångsbalken. Från systemet med prövningstillstånd undantas

avgöranden i tvistemål som handläggs av tingsrätt i särskild sammansättning, t.ex. tryckfrihetsmål och vissa familjemål.

Prövningstillstånd får enligt 49 kap. 14 § rättegångsbalken meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt (prejudikatfall), om anledning förekommer till ändring i det slut tingsrätten kommit till (ändringsfall) eller om det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet (extraordinära fall).

Genom en hänvisning i 4 kap. 12 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister gäller rättegångsbalkens regler rörande prövningstillstånd i tvistemål i tillämpliga delar även vid överklagande av tingsrätts domar och beslut till Arbetsdomstolen.

Riksdagen beslutade år 2005 om vissa ändringar i rättegångsbalken i enlighet med proposition 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol. Ändringarna träder i kraft den 1 november 2008. Bland dessa ändringar ingår att systemet med prövningstillstånd i hovrätterna utvidgas till att omfatta tingsrättens domar och beslut i alla dispositiva tvistemål samt alla domstolsärenden. Samtidigt tillkommer en ny grund för när prövningstillstånd ska beviljas. Enligt den nya grunden ska prövningstillstånd meddelas i fall där det inte utan att sådant tillstånd meddelas går att bedöma riktigheten av det slut som tingsrätten kommit till (granskningsfall). Prövningstillstånd på denna grund ska alltså meddelas om det, utan att det i och för sig kan antas att avgörandet är felaktigt, finns svårigheter att tillståndsprövningen bedöma tingsrättens överväganden i sakfrågan. Samtidigt ändras också förutsättningen för det s.k. ändringsfallet på så sätt att prövningstillstånd ska meddelas om det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till. Syftet med denna ändring är bl.a. att tydliggöra den generösa tillämpning denna grund för prövningstillstånd bör ha. Alla avgöranden som bedöms som tveksamma ska tas upp till fullständig prövning. Övriga två tillståndsgrunder kvarstår oförändrade.

Det införs även en möjlighet att meddela s.k. partiellt prövningstillstånd, dvs. prövningstillstånd för en viss del av en dom eller ett slutligt beslut. En förutsättning för detta är att utgången i den del som prövningstillståndet omfattar inte kan påverka andra delar av det överklagade avgörandet. Därutöver genomförs en rad förändringar i syfte att uppnå en smidigare och kvalitativt förbättrad behandling av frågor rörande prövningstillstånd. Exempelvis införs en möjlighet för hovrätten att hålla sammanträde innan frågan om prövningstillstånd avgörs. Förhör i tingsrätterna kommer också att dokumenteras genom användande av videoteknik, vilket kvalitativt förbättrar det underlag överrätten har vid tillståndsprövningen.

Det utvidgade systemet med prövningstillstånd omfattar inte domar och beslut som överklagas till Arbetsdomstolen. Genom ett särskilt tillägg till 4 kap. 12 § lagen om rättegången i arbetstvister kommer prövningstillstånd vid överklagande av sådana mål även fortsättningsvis att gälla i den omfattning som i dag gäller för överklagande till både hovrätt och Arbetsdomstolen. Att undanta domar och beslut som överklagas till Arbetsdomstolen från de nya reglerna om prövningstillstånd motiverades med att de överväganden som ligger till grund för förslaget om en utvidgning av systemet med prövningstillstånd i ledet mellan tingsrätt och

hovrätt inte utan vidare kunde föras över på arbetstvister och förhållandena i Arbetsdomstolen. Att utvidga systemet med prövningstillstånd även för Arbetsdomstolen ansågs kräva särskilda överväganden som inte lämpade sig för ett lagstiftningsärende som var inriktat på processen i allmän domstol (prop. 2004/05:131 s. 183).

4.2 Anställningsform för ordförande i Arbetsdomstolen

Enligt 11 kap. 1 § regeringsformen ska det vid domstol finnas ordinarie domare. Ordinarie domare anställs med fullmakt enligt 3 § lagen (1994:261) om fullmaktsanställning. En sådan fullmaktsanställning medför ett särskilt starkt skydd mot skiljande från anställningen och ger domaren en starkt oberoende ställning gentemot bl.a. regeringen.

Undantag från regeringsformens krav på att det vid domstol ska finnas ordinarie domare medges i fråga om domstol som inrättats särskilt för handläggning av viss bestämd eller vissa bestämda grupper av mål. Denna undantagsmöjlighet har utnyttjats när det gäller Arbetsdomstolen. Vid Arbetsdomstolen finns fyra ordinarie ordförande anställda, varav en också har uppgift som administrativ chef. Enligt lagen om rättegången i arbetstvister förordnas ordförande i Arbetsdomstolen av regeringen för tre år i taget. Denna ordning har motiverats med vikten av att arbetsmarknadens parter känner förtroende för domstolen och dess befattningshavare (prop. 1974:77 s. 113).

5 Utvidgning av systemet med prövningstillstånd i Arbetsdomstolen

Regeringens förslag: Systemet med prövningstillstånd utvidgas till att gälla alla tingsrätts domar och beslut som överklagas till Arbetsdomstolen.

Prövningstillstånd krävs inte när det gäller överklagande av myndighets beslut enligt lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt.

Beslut om prövningstillstånd får fattas av Arbetsdomstolen i en sammansättning med tre lagfarna domare.

Ett överklagande av tingsrätts dom eller beslut till Arbetsdomstolen ska innehålla de grunder som åberopas för att prövningstillstånd ska meddelas.

Promemorians förslag: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser, däribland *TCO*, *SACO*, *Svenskt Näringsliv*, *Arbetsgivarverket*, *Arbetsgivarförbundet KFO*, *Malmö tingsrätt*, *Göta hovrätt*, *Domstolsverket*, *Riksdagens ombudsmän* och *Justitiekanslern*, tillstyrker eller har inget att invända mot promemorians förslag att utvidga systemet med prövningstillstånd i Arbetsdomstolen. *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget i denna del på den grunden att det skulle missgynna och försämra rättssäkerheten för

part som inte kan väcka talan direkt i Arbetsdomstolen. *Jämställhetsombudsmannen (JämO)* och *Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO)* anser att övervägande skäl talar emot en utvidgning av systemet med prövningstillstånd och anser under alla förhållanden att diskrimineringsmål som väcks i tingsrätt bör undantas från kravet på prövningstillstånd. *Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet* efterlyser ställningstagande i frågan om prövningstillstånd ska krävas när beslut enligt lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt överklagas.

LO anser att intresseledamöter alltid ska delta i beslut rörande prövningstillstånd och att sådant tillstånd ska meddelas om en ledamot röstar för det. Även *Arbetsgivaralliansen* ställer sig tveksam till att frågor rörande prövningstillstånd ska avgöras av tre juristdomare och anser att en sammansättning med en ordförande och två intresseledamöter bör vara huvudregel vid tillståndsprövningen. Några remissinstanser, bl.a. *SACO* och *Malmö tingsrätt*, efterlyser vägledande uttalanden ifråga om i vilka fall intresseledamöter bör ingå i sammansättningen när tillståndsfrågor prövas. *Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet* anför bl.a. att det av promemorians förslag inte tillräckligt tydligt framgår vem som bestämmer om intresseledamöter ska delta eller inte vid tillståndsprövningen.

Skälen för regeringens förslag

Prövningstillstånd vid överklagande till Arbetsdomstolen

Statistik från Arbetsdomstolen från de senaste tre åren visar att omkring 30 procent av de mål som handläggs av domstolen utgörs av från tingsrätten överklagade domar och beslut. Såsom konstaterats i promemorian handläggs en stor del av dessa mål inom ramen för en fullständig process. Arbetsdomstolens prövning leder i ungefär 80 procent av fallen till att tingsrättens dom eller beslut fastställs.

Regeringen delar uppfattningen i promemorian att de skäl som anförts för utvidgningen av systemet med prövningstillstånd i hovrätterna gör sig gällande även i förhållande till Arbetsdomstolen. Arbetsdomstolen skulle med ett utvidgat system med prövningstillstånd i högre utsträckning kunna fokusera på de överklagade mål som behöver prövas inom ramen för en fullständig rättegångsprocess därför att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen eller därför att tingsrättens bedömning i målet framstår som tveksam. Handläggningstiden för många överklagade mål skulle minska och kostnaderna för parterna kan därmed hållas nere. Denna aspekt är, som några remissinstanser påpekat, inte minst viktig när det gäller arbetsrättsliga tvister rörande saklig grund för uppsägning där en skyldighet för arbetsgivaren att utge lön till arbetstagaren ofta föreligger under tiden den rättsliga tvisten pågår.

Ytterligare ett skäl som i promemorian har anförts för att en utvidgning av systemet med prövningstillstånd bör ske även för Arbetsdomstolens del är att domstolens roll som prejudikatinstans skulle stärkas och förtydligas. Denna aspekt har av många remissinstanser, bl.a. *Svenskt*

Näringsliv, lyfts fram som en klar fördel med promemorians förslag. *Bankinstitutens arbetsgivareorganisation* har dock i denna del pekat på att arbetsrättsliga mål är sällan förekommande i landets tingsrätter och att det därför kan uppstå tvivel kring vilket värde arbetsmarknadens parter kan tillmäta dess domar i den dagliga rådgivningen och i förhandlings-situationer.

Ett överklagat mål från tingsrätten som vid tillståndsprövningen visar sig framstå som tveksamt bedömt av tingsrätten eller som visar sig vara av intresse för prejudikatbildningen ska tas upp till bedömning av Arbetsdomstolen inom ramen för en fullständig process. Därigenom tydliggörs enligt regeringens bedömning domstolens roll som prejudikatinstans och resurser kan fokuseras på en mer fullständig prövning av de mål som kräver det. Detta kan rimligen bara vara till fördel för prejudikatbildningen på arbetsrättsens område och bör snarast underlätta för organisationer och andra som söker vägledning i fråga om hur en viss situation ska bedömas från arbetsrättsliga utgångspunkter.

Flera remissinstanser, även sådana som vid en samlad bedömning ändå förordat att systemet med prövningstillstånd i Arbetsdomstolen bör utvidgas, har framfört farhågor om att förslaget kan inverka negativt på rättssäkerheten. *Advokatsamfundet* har avstyrkt promemorians förslag med motiveringen att ett utvidgat system med prövningstillstånd slår orättvist mot parter som måste väcka talan i tingsrätt som första instans och som därmed ofta inte får faktisk tillgång till Arbetsdomstolen som sista instans. Särskilt problematiskt anses detta vara mot bakgrund av att arbetstvister är ganska ovanliga i flertalet tingsrätter och att erfarenhet av denna måltyp därför ofta saknas.

Mot bakgrund av att omkring 80 procent av de domar och beslut som överklagas till Arbetsdomstolen fastställs får det antas att en ganska stor andel av framtida överklagade tingsrättsavgöranden kan komma att avgöras i Arbetsdomstolen genom att prövningstillstånd inte beviljas i stället för genom att, som i princip alltid sker i dag när det gäller överklagade mål, en ny fullständig process genomförs i domstolen. Till skillnad från vad som gäller för hovrätternas beslut i tillståndsfrågor finns inte någon möjlighet att överklaga Arbetsdomstolens beslut i tillståndsfrågan eftersom domstolen är andra och sista instans i arbetstvister där talan väckts i tingsrätt. Det är dock i detta sammanhang viktigt att understryka att systemet med prövningstillstånd inte innebär att parterna uteslås från möjligheten att överklaga eller att ett överklagat mål inte alls tas upp till prövning i Arbetsdomstolen. Systemet med prövningstillstånd innebär att domstolen gör en noggrann analys av tingsrättsens dom eller beslut för att därefter ta ställning till om någon av grunderna för prövningstillstånd föreligger. Som grund för bedömningen har domstolen de handlingar och den muntliga och skriftliga bevisning som legat till grund för tingsrättsens avgörande. Genom att videoupptagningar kommer att göras av förhör som hålls i tingsrätten ges domstolen ett kvalitativt sett betydligt bättre underlag vid tillståndsprövningen än vad fallet är i dag. Vidare införs en ny grund, det s.k. granskningsfallet, för när prövningstillstånd ska meddelas. Detta innebär att prövningstillstånd ska meddelas inte bara när prejudikathänsyn talar för detta eller det finns anledning att ifrågasätta tingsrättsens avgörande i målet, utan även när det utifrån det befintliga processmaterialet är svårt att bedöma riktigheten i tingsrättsens

avgörande. Vidare kommer domstolen att ha en möjlighet att hålla sammanträde innan frågan om prövningstillstånd avgörs. Mot denna bakgrund anser regeringen att högt ställda krav på rättssäkerhet tillgodoses även med ett utvidgat krav på prövningstillstånd vid överklagande av domar och beslut också till Arbetsdomstolen. Även om ett överklagat mål inte alltid kommer att tas upp till prövning inom ramen för en fullständig process i Arbetsdomstolen kommer, precis som i dag, alltid en faktisk prövning i två instanser att ske med Arbetsdomstolen som sista instans. Detta faktum innebär också enligt regeringens bedömning att tillräckliga skäl inte, såsom anförts av *JämO* och *DO*, föreligger för att undanta vissa måltyper eller mål med vissa partskonstellationer från kravet på prövningstillstånd vid överklagande av tingsrätts dom eller beslut till Arbetsdomstolen.

Såsom konstaterats i promemorian föreligger inte heller några rättsliga hinder, på grund av Sveriges internationella åtaganden eller i övrigt, mot att utvidga systemet med prövningstillstånd även för Arbetsdomstolens del.

Däremot bör, i enlighet med vad *Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet* anför, prövningstillstånd inte krävas vid överklagande av förvaltningsmyndighets beslut enligt lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt. Beslut enligt lagen fattas av en förvaltningsmyndighet, inte av en tingsrätt, och överklagas till Arbetsdomstolen. I fråga om överklagande av besluten gäller i tillämpliga delar vad som i lagen om rättegången i arbetstvister föreskrivs om rättegången i Arbetsdomstolen som fullföljdsinstans. För att undvika tveksamhet kring huruvida detta skulle innebära att prövningstillstånd kan komma att krävas i dessa fall bör, i enlighet med vad Lagrådet yttrade redan i samband med att regeringen lade fram proposition 1996/97:106 Ändringar i lagen om rättegången i arbetstvister, ett särskilt undantag från kravet på prövningstillstånd införas i den aktuella lagen.

Arbetsdomstolens sammansättning vid tillståndsprövningen

Regeringen delar promemorians bedömning att Arbetsdomstolen som utgångspunkt ska kunna hantera frågor rörande prövningstillstånd i en sammansättning med tre lagfarna domare men att beslut ska fattas av domstolen i en sammansättning där s.k. intresseledamöter deltar i fall där detta befins lämpligt. Såsom konstateras i promemorian rör prövningen vid tillståndsbedömningen normalt frågan om överklagandet bör tas upp till prövning inom ramen för en fullständig process av prejudikatskäl eller om tingsrättens dom från rättsliga utgångspunkter kan anses vara riktig. Förutom en analys av tingsrättens resonemang och slutsatser från rättsliga utgångspunkter kan utgången av den senare prövningen bero på bedömningen av exempelvis trovärdigheten hos personer som hörts i tingsrätten. Ofta bör nu aktuella frågor lämpligen kunna avgöras av domstolen i s.k. juristsammansättning.

Arbetsdomstolen är dock en specialdomstol som i hög grad präglas av att det i den dömande verksamheten deltar ledamöter som utsetts på förslag från arbetsmarknadens parter. Detta bör enligt regeringens mening få visst genomslag även när det gäller bedömningen av om prövningstill-

stånd ska beviljas eller inte och bör bilda utgångspunkt för Arbetsdomstolen när den tar ställning i frågan om i vilken sammansättning tillståndsfrågan bör avgöras. Således bör exempelvis intresseledamöter normalt delta i tillståndsbedömningen när det överklagade målet rör tolkningen av kollektivavtal eller där bedömningen rör någon annan fråga i vilken de av arbetsmarknadens parter föreslagna ledamöterna typiskt sett kan antas ha intresse av att delta i beslutet. Detta behöver dock enligt regeringens uppfattning inte särskilt regleras i lagen om rättegången i arbetstvister. Det får i stället lämnas till Arbetsdomstolen att från fall till fall och utifrån de utgångspunkter som nu redogjorts för avgöra om tillståndsprövningen bör ske i en juristsammansättning eller om intresseledamöter ska delta i beslutet.

Bedömningen av om tillståndsprövningen bör ske med deltagande av intresseledamöter eller inte bör inledningsvis kunna ske formlost inom ramen för den normala målhanteringen i domstolen. Skulle den formella prövningen av frågan om prövningstillstånd därvid komma att bedömas i en juristsammansättning och någon av de ledamöter som deltar i prövningen gör bedömningen att intresseledamöter bör delta i beslutet kan han eller hon i sista hand enligt 3 kap. 6 § fjärde stycket lagen om rättegången i arbetstvister få till stånd en prövning av tillståndsfrågan av Arbetsdomstolen i dess fulla sammansättning.

När det gäller frågan om tillämpliga omröstningsregler delar regeringen uppfattningen i promemorian att samma regler bör gälla som för hovrätt när en tillståndsfråga ska avgöras. Detta innebär, när frågan prövas i någon sammansättning med tre ledamöter, att prövningstillstånd ska meddelas om två ledamöter röstar för detta. Genom de särskilda reglerna i lagen om rättegången i arbetstvister rörande Arbetsdomstolens sammansättning är det dock möjligt för en ledamot som ensam anser att prövningstillstånd ska meddelas att få till stånd en prövning av tillståndsfrågan i en annan sammansättning, i sista hand domstolen i full sammansättning.

Åberopande av grunder till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas

När det gäller processen i Arbetsdomstolen som fullföljdsinstans ska rättegångsbalkens regler om processen i hovrätt tillämpas såvida inte en fråga särskilt regleras i lagen om rättegången i arbetstvister. Frågan om vad ett överklagande av tingsrättens dom eller beslut till Arbetsdomstolen ska innehålla regleras särskilt i 4 kap. 14 § lagen om rättegången i arbetstvister. Detta får till följd att 50 kap. 4 § första stycket 4 rättegångsbalken, med dess krav på att ett överklagande av tingsrätts dom och beslut till hovrätt ska innehålla de omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas, inte är tillämplig i förhållande till Arbetsdomstolen. Något krav på att i överklagandet ange de omständigheter som anförs till grund för att prövningstillstånd ska beviljas finns inte i 4 kap. 14 § lagen om rättegången i arbetstvister. Som har anförts i promemorian bör ett sådant krav införas mot bakgrund av att systemet med prövningstillstånd nu utökas till att gälla alla tingsrättens beslut och domar som överklagas till Arbetsdomstolen.

6 Anställningsform för ordförande i Arbetsdomstolen

Regeringens förslag: Ordförande i Arbetsdomstolen ska vara ordinarie domare i domstolen.

Diskrimineringskommitténs förslag: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser tillstyrker eller har inget att erinra mot förslaget.

Skälen för regeringens förslag: Ordförande i Arbetsdomstolen förordnas av regeringen för tre år i taget. Någon garanti att ett nytt treårsförordnande sker efter att det förra har löpt ut föreligger inte. Ordförandena i Arbetsdomstolen har således ett väsentligt sämre anställningsskydd än ordinarie domare vid t.ex. tingsrätt eller i hovrätt som omfattas av det enligt regeringsformen grundlagsfästa anställningsskyddet och är anställda med fullmakt enligt 3 § lagen (1994:261) om fullmaktsanställning. Regeringen delar kommitténs bedömning att detta förhållande är ägnat att sätta allmänhetens förtroende för domstolens självständighet och oavhängighet i förhållande till såväl regeringen som arbetsmarknadens parter i fråga. De skäl som ligger bakom den nuvarande ordningen med tidsbegränsade förordnanden, främst att de enskilda ordförandena i domstolen ska åtnjuta arbetsmarknadens parter förtroende, kan enligt regeringens mening inte motivera en avvikande ordning avseende anställningsformen för Arbetsdomstolens ordförande jämfört med andra domare. Lagen om rättegången i arbetstvister bör därför ändras på så sätt att ordförande i Arbetsdomstolen ska vara ordinarie domare i domstolen och anställas med fullmakt.

7 Ikraftträdande

Regeringens förslag: De föreslagna lagändringarna beträffande prövningstillstånd träder i kraft den 1 november 2008. De föreslagna ändringarna avseende anställningsform för Arbetsdomstolens ordförande träder i kraft den 1 juli 2008.

Promemorians och Diskrimineringskommitténs förslag: I promemorian föreslås att ändringarna rörande ett utvidgat system med prövningstillstånd i arbetstvister bör träda i kraft den dag regeringen bestämmer. Diskrimineringskommitténs betänkande innehåller inget förslag om ikraftträdande.

Remissinstanserna: *Arbetsgivaralliansen* anser att, om det är möjligt, ändringarna rörande prövningstillstånd bör träda i kraft innan motsvarande ändring sker när det gäller hovrätterna mot bakgrund av hur

viktig denna fråga anses vara. Övriga remissinstanser har inte haft några synpunkter i denna del.

Skälen för regeringens förslag: Sedan promemorian färdigställdes har regeringen fattat beslut om att ändringarna i rättegångsbalken rörande bl.a. prövningstillstånd ska träda i kraft den 1 november 2008. De nu föreslagna ändringarna rörande prövningstillstånd i lagen om rättegången i arbetstvister bör träda i kraft samma dag. De föreslagna ändringarna avseende anställningsformen för Arbetsdomstolens ordförande bör träda i kraft så snart som möjligt, lämpligen den 1 juli 2008.

8 Konsekvenser

De föreslagna ändringarna rörande prövningstillstånd i lagen om rättegången i arbetstvister innebär att sådant tillstånd kommer att krävas generellt vid överklagande av tingsrättens domar och beslut till Arbetsdomstolen. Tillståndsprövningen får ske utan att s.k. intresseledamöter deltar i beslutet. Förslagen innebär att det skapas förutsättningar för en mer ändamålsenlig handläggning av överklagade mål i Arbetsdomstolen och därigenom kan effektivitetsvinster uppnås. Förslagen medför också att parternas kostnader i en arbetstvist som inleds i tingsrätt och överklagas till Arbetsdomstolen kan hållas nere, något som kan vara av stor betydelse för inte minst småföretag som uppträder som part i en arbetsrättslig tvist inför domstol. I förlängningen kan förslagen också leda till vissa kostnadsbesparingar för Arbetsdomstolens del, även om detta inte utgör något självständigt syfte bakom reformen.

Några negativa statsfinansiella konsekvenser kan inte förutses.

Förslagen är könsneutrala och påverkar inte jämställdheten mellan kvinnor och män.

9 Författningskommentar

9.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (2005:696) om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister

Förslaget i denna del innebär att de ändringar i 4 kap. 12 § lagen om rättegången i arbetstvister som träder i kraft den 1 november 2008 utgår. Detta medför att den utvidgning av systemet med prövningstillstånd vid överklagande av tingsrätts domar och beslut till hovrätt som träder i kraft den 1 november 2008 även kommer att gälla vid överklagande till Arbetsdomstolen. Innebörden av förändringen av systemet med prövningstillstånd behandlas utförligt i prop. 2005/06:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

9.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister

3 kap. 1 §

Ändringen i *fjärde stycket* innebär att ordförande i Arbetsdomstolen ska anställas som ordinarie domare i domstolen i stället för att som i dag förordnas av regeringen för tre år i taget. Paragrafen har härutöver ändrats något i redaktionellt hänseende.

3 kap. 6 §

Ändringen i *tredje stycket* innebär att Arbetsdomstolen får fatta beslut rörande prövningstillstånd i s.k. juristsammansättning med tre lagfarna domare. Det är dock enligt paragrafens lydelse även möjligt att pröva frågan i en sammansättning med en ordförande och två ledamöter som utsetts på förslag från arbetsmarknadens parter och även i den vanliga sammansättningen med sju ledamöter. Det lämnas till Arbetsdomstolen att avgöra i vilka fall domstolen i någon sammansättning med s.k. intresseledamöter bör bedöma tillståndsfrågan. Paragrafen har härutöver ändrats något i redaktionellt hänseende.

4 kap. 13 §

Ändringen i denna bestämmelse medför att det i ett överklagande av tingsrättens dom eller beslut till Arbetsdomstolen ska framgå grunderna som åberopas för att prövningstillstånd ska meddelas. Motsvarande ordning gäller för hovrätternas del enligt 50 kap. 4 § första stycket 4 rättegångsbalken. Paragrafen har därutöver ändrats något i redaktionellt hänseende med ovan nämnda lagrum i rättegångsbalken som förebild.

9.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt

7 §

Tillägget till *första stycket* medför att prövningstillstånd inte ska krävas vid överklagande till Arbetsdomstolen av beslut av förvaltningsmyndighet enligt lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt. Paragrafen har härutöver ändrats i redaktionellt hänseende.

Sammanfattning av promemorian Utvidgat system med prövningstillstånd i Arbetsdomstolen (Ds 2007:17)

Bilaga 1

I promemorian föreslås att systemet med prövningstillstånd utvidgas till att omfatta alla tingsrättsavgöranden i mål som överklagas till Arbetsdomstolen. Arbetsdomstolen ska kunna fatta beslut i fråga om prövningstillstånd i en sammansättning med tre lagfarna domare. Den som överklagar en tingsrätts dom eller beslut till Arbetsdomstolen ska i överklagandet ange de omständigheter som anförs till stöd för att prövningstillstånd skall meddelas.

De i promemorian föreslagna ändringarna i lagen (1973:471) om rättegången i arbetstvister föreslås träda ikraft den dag regeringen bestämmer.

Förslag till lag om ändring i lagen (2005:696) om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (2005:696) om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister att 4 kap. 12 § skall utgå.

Förslag till lag om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 6 § och 4 kap. 13 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister⁵ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

6 §⁶

Arbetsdomstolen är domför med ordförande samt högst sex och lägst fyra andra ledamöter. Av de ledamöter som avses i 2 § skall högst tre och lägst en delta. Av de ledamöter som avses i 3 § skall högst fyra och lägst två delta, lika många för vardera arbetsgivarsidan och arbetstagersidan.

Arbetsdomstolen är även domför med ordförande samt en ledamot för vardera arbetsgivarsidan och arbetstagersidan

1. vid huvudförhandling i mål som saknar betydelse för ledning av rättstillämpningen och även i övrigt är av enklare slag,
2. vid avgörande av mål utan huvudförhandling,
3. vid annan handläggning som inte sker vid huvudförhandling.

Arbetsdomstolen är vidare domför med tre lagfarna domare vid handläggning som avses i andra stycket punkterna 2 eller 3, om prövningen i väsentlig grad avser annat än arbetsrättsliga frågor.

Arbetsdomstolen är vidare domför med tre lagfarna domare

1. vid behandling av frågor om prövningstillstånd,

2. vid handläggning som avses i andra stycket punkterna 2 eller 3, om prövningen i väsentlig grad avser annat än arbetsrättsliga frågor.

Vill någon ledamot vid handläggning enligt andra eller tredje stycket att ett mål skall avgöras eller en viss fråga prövas av domstolen i den sammansättning som föreskrivs i första stycket, gäller ledamotens mening.

4 kap.

13 §⁷

Överklagandet skall innehålla

Överklagandet skall innehålla

⁵ Lagen omtryckt 1977:530.

⁶ Senaste lydelse 1997:752.

⁷ Senaste lydelse 1994:1043.

uppgifter om det avgörande som överklagas, den ändring i avgörandet som yrkas samt grunderna för överklagandet. Uppgift skall även lämnas om de bevis som åberopas och vad som skall styrkas med varje bevis. Skriftliga bevis som inte lagts fram tidigare skall ges in samtidigt med överklagandet.

Vid överklagande av en tingsrätts dom skall klaganden i skrivelsen även ange om han vill att det skall hållas ett förnyat förhör *med ett vittne, en sakkunnig eller en part* eller *hållas* en förnyad syn.

uppgifter om
 – det avgörande som överklagas,
 – den ändring i avgörandet som yrkas,
 – grunderna för överklagandet,
 – *de omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd skall meddelas,*
 – de bevis som åberopas, och
 – vad som skall styrkas med varje bevis.

Skriftliga bevis som inte lagts fram tidigare skall ges in samtidigt med överklagandet.

Vid överklagande av en tingsrätts dom skall klaganden i *överklagandet* även ange om han *eller hon* vill att det skall hållas ett förnyat förhör eller en förnyad syn *samt skälen till detta.*

Denna lag träder ikraft den dag regeringen bestämmer.

1. Arbetsdomstolen
2. Marknadsdomstolen
3. Stockholms tingsrätt
4. Göteborgs tingsrätt
5. Malmö tingsrätt
6. Göta hovrätt
7. Domstolsverket
8. Riksdagens ombudsmän
9. Justitiekanslern
10. Sveriges advokatsamfund
11. Ombudsmannen mot etnisk diskriminering
12. Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning
13. Handikappombudsmannen
14. Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet
15. ILO-kommittén
16. Jämställdhetsombudsmannen
17. Medlingsinstitutet
18. Arbetsgivarverket
19. Arbetsgivaralliansen
20. Arbetsgivareföreningen SRAO
21. Bankinstitutens Arbetsgivareorganisation
22. Fastigo
23. FöretagarFörbundet
24. Företagarna
25. Idea – Arbetsgivarförbundet för ideella organisationer
26. Kommunala Företagens Samorganisation
27. Arbetsgivarföreningen KFO
28. Landsorganisationen i Sverige
29. Svenskt Näringsliv
30. Sveriges Akademikers Centralorganisation
31. Sveriges Kommuner och Landsting
32. Tjänstemännens Centralorganisation.

Arbetsgivareföreningen SRAO, Idea - Arbetsgivarförbundet för ideella organisationer, FöretagarFörbundet, Kommunala Företagens Samorganisation och Kooperationens Förhandlingsorganisation har inte inkommit med något yttrande.

Utöver tillfrågade remissinstanser har Arbetsgivarföreningen KFO, Akademikerförbundet SSR, JUSEK och Lärarnas Riksförbund inkommit med yttranden.

Sammanfattning av delbetänkandet En sammanhållen diskrimineringslagstiftning (SOU 2006:22) Bilaga 4

I betänkandet föreslås bl.a. att ordförande i Arbetsdomstolen ska anställas i domstolen som ordinarie domare istället för att som i dag förordnas för tre år i taget.

Förslag till lag om ändring i lagen (1974:371)⁸ om rättegången i arbetstvister

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 1 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

1 §⁹

Arbetsdomstolen består av högst fyra ordförande, högst fyra vice ordförande samt sjuutton andra ledamöter.

Ledamot skall vara svensk medborgare och får ej vara underårig eller i konkurstillstånd eller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Innan ledamot tar säte i arbetsdomstolen, skall han ha avlagt domared.

För annan ledamot än ordförande skall finnas högst tre ersättare. Vad i denna lag sägs om ledamot gäller även ersättare, om ej annat särskilt anges.

Ledamöter och ersättare förordnas av regeringen för tre år.

Ledamot skall vara svensk medborgare och får ej vara underårig eller i konkurstillstånd eller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Innan ledamot tar säte i arbetsdomstolen, skall han eller hon ha avlagt domared.

Ordförandena förordnas av regeringen som ordinarie domare i domstolen. Övriga ledamöter och ersättare förordnas av regeringen för tre år.

Denna lag träder i kraft den...

⁸ Lagen omtryckt 1977:530.

⁹ Senaste lydelse 1992:124.

Remissyttranden över En sammanhållen diskrimineringslagstiftning (SOU 2006:22) har avgetts av Riksdagens ombudsmän, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Ångermanlands tingsrätt, Falu tingsrätt, Arbetsdomstolen, Justitiekanslern, Domstolsverket, Rättshjälpsmyndigheten, Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Brottsoffermyndigheten, Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, Nämnden mot diskriminering, Integrationsverket, Migrationsverket, Försvarsmakten, Krisberedskapsmyndigheten, Försvarshögskolan, Totalförsvarets pliktverk, Försäkringskassan, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut, Handikappombudsmannen, Myndighet för handikappolitisk samordning, Barnombudsmannen, Tullverket, Skatteverket, Arbetsgivarverket, Nämnden för offentlig upphandling, Länsstyrelsen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Västernorrlands län, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Kammarkollegiet, Statskontoret, Verket för förvaltningsutveckling, Statens skolverk, Skolväsendets överklagandenämnd, Specialskolemyndigheten, Sameskolstyrelsen, Nationellt centrum för flexibelt lärande, Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning, Folkbildningsrådet, Högskoleverket, Verket för högskoleservice, Överklagandenämnden för högskolan, Stockholms universitet, Uppsala universitet Juridiska fakultetsnämnden, Umeå universitet, Kungl. Musikhögskolan i Stockholm, Malmö högskola, Mittuniversitetet, Södertörns högskola, Centrala studiestödsnämnden, Forum för levande historia, Bo-verket, Arbetsmarknadsstyrelsen, Arbetstlivsinstitutet, Arbetsmiljöverket, Jämställdhetsombudsmannen, Jämställdhetsnämnden, Medlingsinstitutet, Verket för näringslivsutveckling, ILO kommittén, Landstinget i Östergötland, Landstinget i Västmanland, Göteborgs kommun, Helsingborgs kommun, Botkyrka kommun, Kiruna kommun, Malmö kommun, Stockholms kommun, Södertälje kommun, Umeå kommun, Arbetsgivaralliansen, Centrum mot rasism, Elevkårernas centralorganisation, Fastighetsägarna i Sverige, Friskolornas Riksförbund, Fredrika Bremerförbundet, Full Personality Expression – Sweden, Förbundet Rörelsehindrade, Företagarna, Handikappförbundens Samarbetsorgan, Hyresgästföreningen Riksförbundet, Internationella juristkommissionen, Kooperationens förhandlingsorganisation, Kommunala Företagens Samorganisation, Landsorganisationen i Sverige, Lärarförbundet, Lärarnas Riksförbund, Näringslivets regelnämnd, Pensionärernas Riksorganisation, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande, Rädda barnen, Samarbetsorganet för etniska organisationer i Sverige, Svensk Handel, Svenskt Näringsliv, Sveriges Advokatsamfund, Sveriges Akademikers Centralorganisation, Sveriges Allmännyttiga bostadsföretag, Sveriges elevråd, Sveriges Förenade Gaystudenter, Sveriges förenade studentkårer, Sveriges Hotell- och Restaurangföretagare, Sveriges Kommuner och Landsting, Sveriges Kristna Råd, Sveriges Kvinnolobby, Sveriges Pensionärers Riksförbund, Sveriges Skolledarförbund, Synskadades riksförbund, Tjänstemännens Centralorganisation och Ungdomsstyrelsen.

Därutöver har yttranden inkommit från Sveriges Pensionärsförbund, Marschen för tillgänglighet, Astma- och Allergiförbundet, Hörselskadades Riksförbund, Forum 50+, Sveriges Dövas Riksförbund, Stiftelsen Pingstförsamlingarnas Handikappverksamhet, Stiftelsen Mälardalens Kvinnolobby, Sverigeunionen av Soroptimistklubbar, Kvinna Skaraborg, Patientföreningen Benjamin, Riksförbundet för sexuell upplysning, Deaföreningen för Kvinnomuseer, Stockholms universitets studentkår, ROKS, Radio- och TV-verket, Kvinnor i svenska kyrkan, SACO studentråd, Stiftarna av Independent Living i Sverige STIL, Internationella Kvinnoförbundet, Svenska kommunalpensionärers Riksförbund, TheMa, Neurologiskt Handikappades Riksförbund, Västsvenska Quinnors Lobby, Sveriges Quinnoråd, Barn- och elevombudet vid Skolverket, Alla Kvinnors Hus och Föreningen Sveriges ledarhundförare. Bilaga 6